

УДК 821.162.1

Чорноус Світлана

(Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка)

**УКРАЇНКА Ю.І. КРАШЕВСЬКОГО
В КОНТЕКСТІ "УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ"
ПОЛЬСЬКИХ РОМАНТИКІВ**

У запропонованій статті авторка розглядає польсько-українські культурні зв'язки протягом ХІХ століття на прикладі творчості Юзефа Ігнація Крашевського, акцентуючи, передусім, увагу на позитивних тенденціях стосунків між сусідніми країнами.

Серед відкриттів і здобутків європейської культури ХІХ століття унікальна роль належить Україні. Викликане романтиками на початку століття захоплення українською культурою, історією, природою, етнографією, місцевим колоритом і національною екзотикою, невдовзі стає цілком самостійним, унікальним явищем не лише в польській, а й у європейській культурі. Хрещений батько романтизму Й.-Г. Гердер писав, що: "Україна стане новою Грецією. Прекрасне небо, яке розкинулось над цим народом, його весела натура, музикальність, родючі лани і т.п. принесуть щедрі плоди" (Подорожній щоденник 1769) [1: 156].

Багатовікова історія засвідчує немало трагічних факторів у стосунках між українським та польським народами, які провокувалися можновладцями, однак життя внесло свої корективи. Спільний інтерес до культури двох братніх народів допоміг подолати негативний бар'єр: представники обох національностей зуміли пробачити і зрозуміти одне одного. Хоча світоглядні позиції, вірування, культура, майже не змінилися у двох народів, адже "дух народний – це те, як стверджує багато науковців, що проникає із молоком матері, яка закладає національне начало у формування особистості, проте впливи культур одну на одну переоцінити важко. В добу романтизму на зацікавлення українським питанням вплинуло також те, що вона була рідним краєм для багатьох польських письменників, зокрема Тимона Заборовського, Антонія Мальчевського, Северина Гошинського, Зенона Фіша, Олександра Грози, Томаша Падури, Міхала Грабовського і Юліуша Словацького, які народилися на Україні, тут проходили їх дитинство і молодість, звідси вони винесли почуття любові до української землі, усвідомили її особливе значення для всієї слов'янської культури. Адам Міцкевич вважав Україну пограничною землею між Польщею і Росією, вона була місцем зустрічей для багатьох поетів – Ю.Б. Залеський, О. Пушкін, К. Рилєєв та інші – зустрічалися в Україні. Маючи власну культуру, що виражає "дух народу", світоглядні позиції, національну

© Чорноус Світлана, 2007

специфіку, український та польський народи по праву пишаються досягненнями, які займають помітне місце у європейському контексті. "Україна стала для романтиків пограничною землею, місцем зустрічі українських, польських, російських митців..." [1:158].

Звернення польських письменників до, здавалося б, суто української тематики переконує, що інтерес до української культури існував у Польщі завжди. Кращі польські представники зуміли органічно проникнути в середовище українського населення з багатим історичним минулим та своєрідною фольклорно-побутовою культурою. Першими в ХІХ століття були романтики: А. Міцкевич ("Чати" 1827, "Кримські сонети"), Ю.Б.Залеський ("Українська думка" 1824, "Чайки" 1830, "Дух степу" 1841), А. Мальчевський ("Марія" 1825), Ю. Словацький ("Українська думка" 1826, "Змій" 1832, "Срібний сон Саломеї" 1843), М. Гославський ("Поділля 1828"), С. Гощинський ("Канівський замок" 1828), Л. Семенський ("Три пророцтва" 1830), Т. Олізаровський ("Вовкулак" 1835, "Хуртовина" 1836), М. Чайковський "Козацькі повісті" 1837, "Вернигора" 1838, "Гетьман України" 1841), Т. Ленартович ("Вертеп" 1844) та ін.

Глибока зацікавленість Україною багатьма польськими письменниками призвела до появи в добу польського романтизму такого феноменального явища, як "українська школа романтиків". "Тільки по-справжньому чудова країна і незвичайний народ могли надихнути іншомовних поетів до такої щирої похвали цій країні і її народу. В польському романтизмі (а це було неабияке явище) постійно звучали українські мотиви. Ці мотиви живуть і досі: і зараз в польській поезії зустрічаємо відголосся землі, яка є батьківщиною Тараса Шевченка", – підкреслював Ярослав Івашкевич, який також був тісно пов'язаний з Україною [1:156].

"Українська школа" з її тематикою, мотивами, образами, імпульсами, фактичним матеріалом тощо відіграла важливу роль в епоху романтизму, ставши явищем міжнародного масштабу. Вперше термін запровадив відомий літературний критик Олександр Тичинський в повісті "Американка в Польщі", виданій у Петербурзі 1837 року, визнавши українську школу однією з головних у польській літературі. Його думку розділив видатний літературний критик Міхал Грабовський ставши теоретиком школи та присвятивши їй статтю "Про українську школу поезії" (1837). Основоположниками цієї школи вони вважали тріаду оригінальних поетів – Юзефа Богдана Залеського, Антонія Мальчевського і Северина Гощинського. На його думку, ці три поети "змальовували три цілком різні України: Гощинський – Україну гайдамацьку, Залеський – Україну козацьку і лише Мальчевський – Україну польську, шляхетську. (...) Можна стверджувати, що ці три

поети розібрали між собою усю сутність України. Дивні постаті й криваві пригоди змальовував Гоцинський, барвисте життя і лицарське минуле – Залеський, а Мальчевському перепала найрозлогіша частина – меланхолія цих місць і часів" [2:978]. Традиційно до української школи зараховують також Тимона Заборовського, Томаша Августа Олізаровського, Олександра Грозу, Томаша Падуру, Міхала Чайковського та ін. Всіх цих письменників єднало захоплення єдиною темою – темою України. Особливо на їх творчості позначився багатий український фольклор, з якими безпосередньо були пов'язані історична та побутова тематика, остання з густим етнографічним забарвленням.

Українська історія, позначена кривавим драматизмом, постійними війнами і повстаннями, що спричинили до появи такого суто українського явища, як козацтво. Саме козацьке життя так захоплювало романтиків і тому ця тема є провідною у творчості багатьох представників української школи, зокрема Ю.Б. Залеського. Картини української природи, народна поезія, побут і звичаї українців органічно вплелися в канву їхніх творів. Зважаючи на це, один з найавторитетніших теоретиків романтизму Мауриці Мохнацький інтерпретував Україну, як поетичну Шотландію для Польщі, недвозначно проводячи паралель – Україна і Польща, Шотландія і Англія.

До школи романтиків відносять також деякі повісті Ю.І. Крашевського. Слов'янська проблематика і її органічна частина – україніка в їхньому загальнокультурному та диференційованому локальному, місцевому проявах зайняли помітне місце у літературній діяльності Юзефа Ігнація Крашевського. Україніка знайшла своє відображення у його різножанровій творчості, ще й тому, що Крашевський був тісно пов'язаний з Україною. Близько двадцяти років прожив Ю.І.Крашевський на Волинській землі. А тому його бачення України інше – реалістичне, вільне від ідеалізації, ілюзій, часом переходить у песимістичне. Загальновідомо, що в самий розпал романтичного руху Ю.І.Крашевський зробив різкий поворот в сторону реалістичного мистецтва, канонам якого залишився вірним до останніх днів. Саме тому на сторінках журналу "Tygodnik Petersburski" в 1839 році виходить прокламаційна, полемічна стаття-памфлет "Україноманія" Ю.І.Крашевського. Це був своєрідний маніфест, в якому письменник виклав свій погляд на ряд літературних, культурних та ідеологічних проблем, які тривожили письменника і змусили його взятись за перо. Важливим є також факт, що цей твір було надруковано у межах публіцистичного циклу 1837-1841 років "Моральні хвороби ХІХ століття". До цього циклу увійшли памфлети, в яких автор виступав проти марнослів'я, інтелектуальної обмеженості,

бездуховності, моральної деградації, тобто проти тих явищ, які він сприймав, як патологію.

Навколо "Україноманії" розгорнулася гаряча, але нетривала дискусія. На цю статтю одразу ж відреагував Міхал Грабовський, якого Ю.І.Крашевський гостро розкритикував за деякі його теоретичні принципи. В одному з наступних номерів видання Грабовський у відповідь опублікував заперечення, але наведені ним аргументи звучали непереконливо, більше нагадуючи виправдання. Крашевський трактує україноманію як своєрідну духовну хворобу. Перш за все нищівній критиці піддав епігонство, " тих, хто [...] наслідував, хто [...], підхопивши перший звук української бандури, захопившись Україною як єдиним джерелом національної поезії ", що на його думку "починало потроху смішити", адже не відповідало дійсності, бо "поезія є всюди [...]"[3:15].

Автор гостро критикував сліпе наслідування, відхід від реальності, фанатичне творення чергового національного міфу. Його хвилювали безоглядна і бездумна експлуатація української тематики, зведення літературного мистецтва до вузьких рамок, до примітивізації, до моди. "... були моди в Європі писати про Китай, Африку і Бедуїнів, Негрів, Грецію, середні віки і т.д. В нас так само – мода на Україну."[3:18] Письменник відстоював право літератури і – в ширшому розумінні – мистецтва на відображення повної, об'єктивної картини світу. "Бо хто Україною не жив, Україну не пройшов, не жив її життям, тільки в книжках шукають легенди, звичаї і навіть описи місцевості, створюючи українські речі стають сміховинними невірниками моди"[3:18]. Найвищою цінністю автор проголошує дійсність, зв'язок мистецтва з життям, звинувачує представників української школи в штучності, фіктивності, вузькості світосприйняття, регіональній вибірковості, що призводить до художніх прорахунків. "Так само як і на Україні поезія є скрізь, є могила, легенда, ліс, гора, степ, болото, шматок неба, цвинтар і людина, де існують спогади від колиски, скрізь є початок поезії, зерно" [3:17]. Крашевський не заперечував багатства української народної поезії, вбачав у ній "більше оригінальності і життя", ніж в інших слов'янських культурах. "Не заперечуємо високої краси української поезії, сам навіть бачу її так як найзавзятіші її прихильники, але не радив би, щоб всі перейшли до української школи [...]. Повторюю, що ніщо мене так не захоплює, як прекрасні плоди цієї школи, хотілося б тільки застерегти від наслідування, яке зачепило навіть найкращі голови" [3:16].

У зв'язку з цим стає зрозуміло, що стаття-памфлет "Україноманія" стала своєрідним викликом проти багатьох постулатів виголошених романтиками, міфологізованого типу світосприйняття, аматорства і

епігонства. А в фінальній частині виголошує наступне: "Хто хоче оспівувати Україну, нехай спочатку там поживе, нехай з'єднається з нею вузлом спогадів і прийме її як мати – тільки тоді буде мати право натхненно її оспівувати і не боятися докорів у наслідуванні [3:19].

Доля тісно пов'язала життя і творчість Ю.І. Крашевського Україною. Зацікавлення культурою, історією, етнографією, фольклором українців, використання українського матеріалу в літературній діяльності призвело до появи на цьому благодатному ґрунті селянського циклу повістей ("Історія Савки" (1842), "Уляна (1843)", "Остап Бондарчук" (1847), "Хата за селом" (1848), "Спогади про Полісся, Волинь і Литву" (1840), "Спогади про Одесу, Єдисан і Буджак" (1845-1846), "Вечори Волинські" (1859) та багато інших. Крашевський багато подорожує, споглядає, відвідує славні історичні місця пов'язані з історією козацьких повстань та гайдамаччиною. "Протягом двадцяти років постійно роз'їжджав, спілкувався з народом, слухав, спостерігав..." [4:5].

Невід'ємною складовою багатьох творів Ю.І. Крашевського стала історична тематика. Польські історики, політики, письменники ХІХ століття заперечували національні прагнення українців, через те що не могли погодити їх з ідеєю відбудови Речі Посполитої в тих межах, в яких вона існувала до 1772 року, відновлення якої було не можливим без України як частини колишньої Польщі. Проте Крашевський був переконаний в особливому значенні України, її історичної місії в розбудові слов'янської єдності. В "Спогадах про Волинь, Полісся і Литву" (1840) письменник відтворив багато фактів повстання під проводом Богдана Хмельницького, використовуючи при цьому понурі, повні відчаю і песимізму тони.

Козацькі війни були драмою в історії українського народу, негативно відбилися на його майбутньому. Автор писав про нищення українських земель, козацькі бунти, негативно ставлячись до самого повстання, Крашевський обґрунтував причини трагічних подій: "Нечуваний був тиск на Русі від панів, який частково призвів, а принаймні дуже допоміг Хмельницькому до цього страшного бунту, який коштував стільки крові" [5:219]. Він не тільки обґрунтував соціальні причини козацьких виступів, а також переконував, що причини ці не назрівали дуже довго, адже за двісті років становище селянина не змінилося. Крашевський один з небагатьох польських письменників, який аналізуючи історію відносин між українцями і поляками підкреслює, що у ХVІІ столітті нечуване гноблення селян призвело до нечуваного за масштабами антипольського повстання, яке з часом переросло у національно-визвольну війну за свободу українського народу під проводом Богдана Хмельницького, і під час якої було пролито багато крові.

Зростаюча кількість податків, чиншів, різних виплат, поєднана невдовзі з тягарем військового постою ставала майже нестерпною. Як у XVII, так і у наступних століттях основна відповідальність за наростання ненависті між народом і панами лежить, на думку Крашевського на останніх: "Справедливість повинна бути скрізь, але я не знаю як узгодити освіту, до якої ми прагнемо, з нелюдською дикістю, яку бачимо майже всюди" [4:77].

Видані у Вільно в 1845-1846 роках "Спогади про Одесу, Єдисан і Буджак" також містять численні картини з трагічної української історії. Цей твір Крашевський присвятив питанню гайдамаччини. Звертаючись до цієї теми він прекрасно розумів, що їй уже приділено велику увагу в творчості представників "української школи". Наприклад, "Каневському замку" Северина Гощинського, де, на думку Марії Яніон, гайдамаччина була "органічно поєднаним з народом традиційним елементом". Історія гайдамаків – це історія народних месників, втілення ідей свободи, властивих Запорозькій Січі. Використовуючи унікальні документи відомого одеського історика А. Шалковського, Крашевський прийшов до висновку, що це повстання не мало нічого спільного з козацькою традицією, вважав що "справжні запорожці участі в гайдамаччині не брали" [5:220].

У своїй творчості письменник неодноразово звертається до повстання під проводом Богдана Хмельницького – події, навколо якої у другій половині XIX століття точилась польсько-українська дискусія. Його глибоко хвилювали драматичні колізії польсько-українського минулого. Звідси більш ніж закономірна поява історичного роману про Хмельниччину під назвою "Гнів божий" у 1886 році. Цей твір з'явився вже після відомих повістей присвячених даній тематиці: "Z ciężkich dni" (1877) і "Burzliwe chwili" (1880-1882) Теодора Томаша Єжа та "Вогнем і мечем" Генрика Сенкевича (1883), в якому автор запропонував нову інтерпретацію драматичних подій польсько-українського минулого, це була своєрідна полеміка з вище згаданими творами, яка вбачається вже навіть у назвах романів Крашевського і Сенкевича, які містять контрастно-змістове протистояння – "Гнів божий" і "Вогнем і мечем". Тоді як назва роману Г.Сенкевича однозначно вказувала на атрибути військового лихоліття, то в назві роману Ю.Крашевського – морально-християнська оцінка війни як найстрашнішої "хвороби віку", хвороби всіх часів і народів, як самої згубної цивілізаційної патології. Війна з козаками це "страшний час божого гніву", кара, кров, братовбивство... І хоч Крашевський – як і Сенкевич – у фіналі своїх романів показали битву під Берестечком, але оцінки їй дали різні. У "Вогнем і мечем" – це тріумф польського війська, в "Божому гніві" – радість перемоги

затмарена недбалістю шляхти, а в уста короля автор вкладає наступні слова: "Ніхто не врятує народу, який сам рятуватись не хоче" [5:222].

Отже, на різних етапах історії відносини між Україною та Польщею не Були однозначними. Але попри всілякі конфлікти народи обох країн поважали та збагачували свої культури, відстоюючи таким чином національну свідомість і місце своїх держав на Європейському континенті. Цей позитивний процес продовжується й нині.

Список використаних джерел та літератури

1. Василенко В. Крашевский в Российской империи 1812-1863-1917. – Poznań, 2002. – 456 s.
2. Słownik literatury polskiej XIX wieku. – Wrocław, 2002. 1112 s.
3. Wasylenko W. Józef Ignacy Kraszewski. – Warszawa, 1999. – 180 s.
4. Костриця М.Ю. Юзеф Ігнаци Крашевський: Житомирські сторінки життя і діяльності // Юзеф Ігнаци Крашевський як явище світової культури. Науковий збірник "Велика Волинь" Т. 28. – Житомир, 2002. – 124 с.
5. Obrazy kultury polskiej w twórczości J.I. Kraszewskiego. –Lublin, 2004. – 240 s.

Czornous Swietlana. Ukraina J.I. Kraszewskiego w kontekście szkoły ukraińskiej.

W zaproponowanym artykule autor rozpatruje polsko-ukraińskie związki kulturalne w ciągu wielu wieków na przykładzie twórczości Jozefa Ignacego Kraszewskiego, akcentując uwagę przede wszystkim na pozytywnych tendencjach stosunków między sąsiednimi państwami.

Chornoys Svitlana. Ukraine by Ju.I. Krashevskiy in Context of Ukrainian School.

The author of this article explores the cultural relationship between Ukraine and Poland during the centuries taking as a basis the literary heritage of the famous polish writer Juzef Krashevski. The author points out the main positive sides of this relationship.